

1.01
Prejeto 25. 11. 2006

UDK 323(439)"1956"

Mateja Režek*

Odmev madžarske vstaje leta 1956 v Sloveniji in v Jugoslaviji

IZVLEČEK

Avtorica opisuje odmev madžarske vstaje leta 1956 v Sloveniji in Jugoslaviji v kontekstu domačih in mednarodnopolitičnih razmer sredi petdesetih let. Na podlagi jugoslovanskih arhivskih virov razkriva zakulisje slovenske in jugoslovanske politike ter odziv prebivalstva in kritičnih izobražencev na vrenje v sosednji državi.

Ključne besede: madžarska vstaja 1956, Slovenija, Jugoslavija, socializem, politična opozicija

ABSTRACT

THE ECHOES IN SLOVENIA AND YUGOSLAVIA TO THE 1956 HUNGARIAN UPRISING

The author describes the echoes in Slovenia and Yugoslavia to the 1956 Hungarian uprising in the context of the domestic and international political circumstances in the mid 1950's. Using the Yugoslav archive sources, she also discloses the Slovene and Yugoslav behind-the-scenes politics as well as the critical response of the intelligentsia to the unrest in the neighbouring country.

Key words: 1956 Hungarian uprising, Slovenia, Yugoslavia, Socialism, political opposition

Madžarska vstaja¹ je med slovenskimi in jugoslovanskimi političnimi voditelji vzbudila precejšnje nelagodje, njihov odziv na vrenje v sosednji državi pa je bil obotavljiv in dvoličen. Jugoslovanskemu vodstvu so previdnost narekemale tako zunanjepolitične kot notranjepolitične okoliščine, zlasti zapleteni odnosi s Sovjetsko zvezo, odvisnost od zahodne gospodarske pomoči in bojazen pred ponovitvijo madžarskih dogodkov v Jugoslaviji zaradi nezadovoljstva prebivalstva z življenjskimi razmerami.

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut Nove revije - zavod za humanistiko, SI-1000 Ljubljana, Cankarjeva 10b, e-mail: mateja.rezek@inz.si

¹ Madžarsko vstajo 1956 obravnavajo številne monografije; enega celovitejših prikazov prinaša knjiga *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt and Repression, 1953-1963* (ur. György Litván). Longman, London 1996.

Proces jugoslovansko-sovjetskega približevanja, ki se je začel po Stalinovi smrti in dosegel vrh sredi petdesetih let s podpisom beograjske in moskovske deklaracije, je tik pred madžarsko vstajo zašel v slepo ulico. Odnosi med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo so bili razmeroma stabilni, vendar nobena od obeh strani ni izpolnila pričakovanj druge. Sovjetska zveza je skušala Jugoslavijo politično in gospodarsko odvrniti od zahodnih zaveznic in prikleniti nase ter jo tako znova pritegniti v vzhodni blok, Jugoslavlani pa se navkljub čustvenim in ideološkim vezem s Sovjetsko zvezo niso nameravali odpovedati svoji neodvisnosti. Za nameček so skušali tople vetrove iz Kremlja izkoristiti za afirmacijo jugoslovanskega modela socializma, zavedali pa so se tudi prednosti, ki jim jo je neodvisnost prinašala tako na Vzhodu kot na Zahodu. Zahodne velesile, zlasti Združene države Amerike, so z obilno gospodarsko, politično in vojaško pomočjo vzdrževale Titov režim kot klin sredi blokovsko razdvojene Evrope in odvrčale Jugoslavijo od tesnejših povezav s Sovjetsko zvezo, hkrati pa z jugoslovanskim zgledom spodbujale sovjetske satelite k nepokornosti. Spogledovanje med Moskvo in Beogradom so zato na Zahodu spremljali z velikim nezaupanjem, ZDA pa so bile pripravljene odobriti novo pošiljko gospodarske pomoči le ob dovolj trdnih zagotovilih, da je Jugoslavija ohranila neodvisnost.²

Ujeti v zapleteno mrežo mednarodne politike, so jugoslovanski voditelji ob madžarski vstaji iskali splošno sprejemljivo stališče, ki bi jim najmanj škodilo v očeh mednarodne javnosti, vendar to v tedanjih razmerah ni bilo mogoče - s podporo sovjetski politiki na Madžarskem bi si zapravili naklonjenost Zahoda, z obsodbo sovjetskega ravnanja pa bi na kocko postavili razmeroma dobre odnose z Moskvo. Jugoslovanski voditelji so ukrepe reformistične vlade Imreja Nagya sprva spremljali s simpatijami v upanju, da se bo Madžarska zgledovala po Jugoslaviji, vendar so se njihove simpatije razblinile, ko je Nagy prisluhnil radikalnim zahtevam madžarskih upornikov, vstaja pa je prerasla v upor proti socializmu. V dogodke na Madžarskem so se Jugoslavlani neposredno zapletli, ko so se Nagy in njegovi sodelavci 4. novembra 1956 zatekli na jugoslovansko ambasado v Budimpešti. Jugoslovansko vodstvo je tedaj celo razmišljalo, da bi nekdanjemu madžarskemu premieru ponudilo zatočišče v Jugoslaviji, vendar je naletelo na oster odziv Moskve, ki je zahtevala takojšnjo Nagyovo izročitev sovjetskim oblastem. Če bi Jugoslavlani podlegli neposrednemu sovjetskemu pritisku, bi si zapravili ves, že tako okrnjen ugled, zato so se zatekli k sporazumu z novo madžarsko vlado Jánoša Kádárja, ki se je obvezala, da bo Nagy in njegovim sodelavcem omogočila svobodno vrnitev domov in jih ne bo preganjala.³

² Več o jugoslovanski zunanji politiki v obravnavanem obdobju: Loraine M. Lees: *Keeping Tito Afloat: the United States, Yugoslavia and the Cold War*. Pennsylvania State University Press, 1997; Dragan Bogetić: *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956-1961*. ISI, Beograd 2006; Veljko Mićunović: *Moskovske godine 1956-1958*. Liber, Zagreb 1977; Đoko Tripković: *Ušpon i pad jugoslovensko-sovjetskih odnosov 1956. godine*. Istorija 20. veka, 1998, št. 2, str. 129-141; Dušan Nećak: *Sovjetsko-jugoslovanski odnosi v luči madžarskih dogodkov leta 1956*. Zgodovinski časopis, 2002, št. 1-2, str. 185-197; Leonid Gibianskii: *Pobuna u sovjetskom bloku 1956. godine*, Jugoslavija i Kremalj. V: *Jugoslavija v hladni vojni - Yugoslavia in the Cold War*. Ljubljana - Toronto 2004, str. 229-247.

³ Imre Nagy je s sodelavci in družinskimi člani zapustil obkoljeno jugoslovansko veleposlaništvo v Budimpešti 22. 11. 1956. Nedaleč od ambasade so avtobus z madžarskimi potniki zajeli sovjetski vojaki, ki so odstranili jugoslovansko spremstvo, Nagy in njegove najbližje sodelavce pa prepeljali v Romunijo, kjer so jim leta 1958 tudi sodili. Imre Nagy je bil obsojen na smrt in usmrčen junija 1958, prav tako obrambni minister Pál Maléter in novinar Miklós Gimes, drugi pa so bili obsojeni na doletne zaporne kazni.

Po drugem sovjetskem vojaškem posegu na Madžarskem 4. novembra 1956 so se morali jugoslovanski voditelji naposled odločiti, kako se bodo javno odzvali na dogodke v sosednji državi. Dan kasneje, 5. novembra 1956, so domala vsi jugoslovanski časniki objavili stališče političnega vodstva, ki ga je posredovala jugoslovanska tiskovna agencija Tanjug. V poročilu je bilo zapisano, da je "v zadnjih dneh naša javnost zaskrbljeno spremljala čedalje močnejše težnje reakcionarnih elementov" na Madžarskem, ki naj bi ne ogrožali le madžarskega socializma, temveč tudi svetovni mir, zato "nas objektivna, hladnokrvna analiza razvoja sili, da se lotimo celotnega sklopa sedanjih dogodkov in najnovejšega položaja z realističnih stališč." "Realizem" jugoslovanskih oblasti se je izrazil v podpori Kádárjevi vladi in upanju, da se bodo razmere na Madžarskem čimprej umirile ter omogočile uresničitev vladnega programa in vzpostavitev madžarsko-sovjetskih odnosov na enakopravnih temeljih. "Seveda sodimo, da je negativno samo dejstvo, da se je morala nova madžarska vlada obrniti na sovjetsko armado za pomoč", je poročal Tanjug ter znova poudaril, da "ne moremo prezreti dejstva", da je sovjetska intervencija na Madžarskem posledica "povečanega pritiska reakcionarnih sil".⁴

Stališče jugoslovanskih oblasti o madžarski vstaji je bilo javnosti podrobneje predstavljeno s Titovim govorom v Pulju 11. novembra 1956.⁵ Obširni predsednikov govor, s katerim se je skušalo jugoslovansko vodstvo distancirati od sovjetske politike zaradi odpora, ki ga je brutalna sovjetska intervencija izzvala doma in v tujini, so objavila vsa pomembnejša jugoslovanska glasila, povzema pa ga je tudi zahodni tisk. Krivdo za madžarsko vstajo je Tito pripisal stalinizmu, ki se je zaradi obotavljive destalinizacije po njegovi oceni v vzhodnem bloku še vedno ohranjal pri življenju. Hkrati je prvi sovjetski vojaški poseg na Madžarskem 24. oktobra 1956 ocenil kot usodno napako, saj je sprožil spontano vstajo, v kateri so se mnogi komunisti znašli na strani "reakcionarjev". Ti so po Titovih besedah zlorabili upravičeno ljudsko nezadovoljstvo, upor zoper stalinizem pa se je sprevrgel v oboroženo vstajo proti socializmu. Drugo sovjetsko intervencijo je zato ocenil kot nujno zlo, ki je Madžarsko rešilo pred državljansko vojno in kontrarevolucijo, svet pa morda celo pred novim velikim spopadom.

Z govorom v Pulju je Tito razpihal žerjavico, ki je tlela v jugoslovansko-sovjetskih odnosih, odkar se je nekdanji madžarski premier zatekel na jugoslovansko veleposlaništvo v Budimpešti. Titovi očitki o ohranjanju stalinizma v vzhodnem bloku so v Kremlju naleteli na silovit odziv in še bolj razvneli žolčno dopisovanje med sovjetskim in jugoslovanskim partijskim vodstvom, ki se je začelo z Nagyevim prihodom na jugoslovansko ambasado.⁶ Olja na ogenj je 7. decembra 1956 z govorom v zvezni skupščini priliz Edvard Kardelj, ki je ne le ponovil že znana jugoslovanska stališča, temveč je z izražanjem zaskrbljenosti nad neizpolnjenimi obljubami Kádárjeve vlade posredno celo podvomil v pozitivne posledice druge sovjetske intervencije.⁷ Odnosi med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo so jeseni 1956 dosegli najnižjo točko po letu 1953, zaostreno dopisovanje pa se je končalo šele v

⁴ Ni povratka k starim režimom. Ljudska pravica, 5. 11. 1956, str. 3.

⁵ Josip Broz Tito: Borba za mir in mednarodno sodelovanje, X. knjiga. Ljubljana 1961, str. 235-260; Govor aktivu komunistov iz Istre, 11. novembra 1956.

⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1589 (fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije), šk. 11, Dokumenti iz prepiske Saveza komunista Jugoslavije i Komunistične partije Sovjetskog saveza.

⁷ Ljudska pravica, 8. 12. 1956, str. 2, Ljudska pravica, 9. 12. 1956, str. 1. Govor Edvarda Kardelja v zvezni ljudski skupščini.

začetku leta 1957 z neuradno zamrznitvijo medpartijskih odnosov. Neodločna in nedosledna jugoslovanska stališča ob madžarski vstaji so negativno odmevala tako na Vzhodu kot na Zahodu, razočarani Madžari pa v njih niso mogli videti nič drugega kot politično licemerje.

Podobno kot na spolzkem diplomatskem parketu je šlo jugoslovanskim voditeljem za nohte tudi v notranji politiki. Nezadovoljstvo prebivalstva, ki je po desetletju socializma pričakovalo izboljšanje življenjskih razmer, je namreč vse bolj naraščalo in že pred madžarsko vstajo prisililo oblasti k razmišljanju o spremembah gospodarske politike.⁸ Tito je v puljskem govoru priznaval, da Jugoslovani ne morejo biti povsem zadovoljni z življenjskimi razmerami, zato je obljubil krčenje velikih gospodarskih investicij v prid dvigu življenjske ravni. Hkrati je opozoril, da skušajo politični nasprotniki izrabiti madžarsko vstajo za širjenje nezadovoljstva in za upor proti oblasti tudi v Jugoslaviji, vendar je samozavestno dodal, da se oblast tega ne boji, kajti "Jugoslavija je nekaj drugega, kakor je bila Madžarska, ali kakor je katerakoli druga dežela. Pri nas smo revolucijo izvedli s krvjo, v osvobodilnem boju, in pošteno smo očistili svoj dom med revolucijo."⁹

Dober teden dni pred Titovim govorom v Pulju, najverjetneje 5. novembra 1956, je stališča jugoslovanskega vodstva prvič podrobneje pojasnil sekretar izvršnega komiteja Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije (CK ZKJ) Edvard Kardelj na zaprtem sestanku v Beogradu, na katerem so bili sekretarji okrajnih komitejev zveze komunistov iz vse Jugoslavije. Pred tem niti komunisti niso bili podrobneje seznanjeni s stališči najvišjega partijskega vodstva in so bili bolj ali manj prepuščeni lastni presoji, ki je bila nemalokrat v navzkrižju s politiko partijskega vrha. Kardelj je na sestanku z okrajnimi sekretarji ocenil sovjetsko politiko in razvoj dogodkov na Madžarskem enako kot za njim Tito v Pulju, zato se zdi, da je bil najverjetneje tudi tokrat ključni avtor jugoslovanskih stališč Edvard Kardelj. Vzroke vstaje je videl v prepočasni destalinizaciji Madžarske, obsodil pa je tudi prvo sovjetsko intervencijo, ki je po njegovem mnenju le še bolj podžgala uporne Madžare, Nagya pa z odločitvijo o ukinitvi enostrankarskega sistema pačnila v objem "reakcionarnih sil". Kardelj naj bi tedaj še verjel v Kádárjevo iskrenost in politični program njegove vlade, zato je podprl drugo sovjetsko intervencijo, ki naj bi zaščitila madžarski socializem pred kontrarevolucijo. Ob koncu govora je vprašanje življenjskega standarda delavcev, podobno kot Tito v Pulju, ocenil kot enega ključnih za obstoj in utrditev socializma v Jugoslaviji.¹⁰

Da bi lahko bila prav nizka življenjska raven iskra, ki bi po zgledu madžarske vstaje zanelila upor proti režimu, so se zavedali tudi slovenski politiki. Sekretar slovenske partije in predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (SZDLS) Miha Marinko je na seji predsedstva SZDLS 8. novembra 1956 poudaril, da dogodki na Poljskem in Madžarskem opozarjajo, "da je treba s predvideno delitvijo narodnega dohodka prelomiti in da je treba poizkusiti vse, kar je mogoče, za izboljšanje življenjskega standarda".¹¹ Sekretar ljubljanskega okrajnega komiteja

⁸ Jože Prinčič: V začaranem krogu : slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955-1970. Ljubljana 1999, str. 19-58.

⁹ Tito, Borba in mir in mednarodno sodelovanje, X, str. 250.

¹⁰ ARS, AS 537 (fond SZDL Slovenije), šk. 27, Seja predsedstva SZDLS, 8. november 1956, str. 1-14 (poročilo Janeza Vipotnika o Kardeljevem govoru na sestanku z jugoslovanskimi okrajnimi sekretarji).

¹¹ Prav tam, str. 18.

Janez Vipotnik je poročal, da je vstaja na Madžarskem precej razburkala politično ozračje v Ljubljani, kjer "smo že pred madžarskimi dogodki imeli precej zaostreno politično situacijo, ki se zadnja leta skoraj vsako jesen redno nekoliko zaostreje, kar je povezano z ozimnico in s problemi vsakega posameznika, kako bo prebil zimo,"¹² zato je menil, da je treba javnost čimprej seznaniti z načrtovanim dvigom plač in življenjske ravni. Marinko je dodal, da je v Jugoslaviji precej razširjeno mnenje o visokem življenjskem standardu v Sloveniji, ki ga je zavrnil kot povsem neutemeljenega. Pri tem se je skliceval na Kardelja, ki naj bi izjavil, "da se položaj v Sloveniji od predvojne ni prav nič izboljšal. Rekel je celo, da kvalificirani delavec v Sloveniji ni nikoli tako slabo živel kakor sedaj."¹³

Slovenski politični voditelji so se v sozvočju z zveznimi stališči zavzeli za krčenje velikih gospodarskih investicij v prid dvigu življenjske ravni, predsednik slovenske vlade Boris Kraigher pa je opozoril, da ljudem vendarle ne gre vlivati prevelikih upov glede takojšnjega izboljšanja življenjskih razmer, saj bi to ob neizpolnjenih obljubah nezadovoljstvo samo še bolj poglobilo. Ugotavljal je namreč, da bi lahko "samo z bistvenim zmanjševanjem izdatkov za vojsko izdatno vplivali na dvig življenjskega standarda. /.../ Toda vsi izgledi so taki, da v tej situaciji nikakor ne moremo iti na kako zniževanje teh stroškov."¹⁴ Hkrati je v zaprtem krogu najvišjih slovenskih politikov priznal, da je Jugoslavija močno odvisna od zahodne pomoči. Pogodba o ameriški gospodarski pomoči, ki so jo jugoslovanske oblasti tedaj potrebovale bolj kot karkoli drugega, je bila podpisana 3. novembra 1956, na predvečer druge sovjetske intervencije na Madžarskem, kar ni ostalo neopaženo, saj je Kraigher povedal, da "se sedaj že pojavljajo glasovi, češ, tisti dan, ko smo podpisali pogodbo, to je bilo en dan pred Kadarjevo vlado, smo še obsojali sovjetsko intervencijo na Madžarskem, drugi dan pa smo podprli Kadarjevo vlado".¹⁵ Ob koncu razprave je Stane Kavčič opozoril, da "ljudje, ki se niso sprijaznili s socializmom", govorijo, da bi se lahko zaradi nezadovoljstva delavcev z življenjskimi razmerami madžarski dogodki ponovili tudi v Jugoslaviji, ter dodal, da "bi morali zelo energično povedati reakcionarnim elementom, da jih bodo dobili po glavi, če bi hoteli, da bi tudi pri nas do česa prišlo."¹⁶

Podobna razprava se je odvijala na plenumu CK ZKS 20. novembra 1956. Miha Marinko je tedaj znova poudaril, da je treba spričo "razburkanih časov" vprašanje življenjskega standarda delavcev in nameščencev v mestih in industrijskih središčih obravnavati "z vsvo vestnostjo", kajti "niso redki primeri, da so analogno s tragično situacijo, kakršna je nastala na Madžarskem, skušali sovražni elementi tudi pri nas začeti harango proti komunistom". Hkrati je opozoril na "defenzivo" komunistov, ki "nismo dovolj živo reagirali" ob madžarskih dogodkih, "ker iz raznih razlogov ni bilo dano oficijelno stališče našega državnega vodstva",¹⁷ medtem pa so "razni malomeščanski demokrati a la Djilas"¹⁸ s svojimi stališči prešli dovoljene meje.

¹² Prav tam, str. 25.

¹³ Prav tam, str. 29.

¹⁴ Prav tam, str. 33.

¹⁵ Prav tam, str. 35.

¹⁶ Prav tam, str. 39-41.

¹⁷ ARS, AS 1589, šk. 7, Stenografski zapisnik IV. plenarne seje CK ZKS, 20. november 1956, str. 2.

¹⁸ Prav tam, str. 11.

Marinko je verjetno meril na Djilasove kritike jugoslovanske "nevtralnosti" ob madžarski vstaji, izrečene v intervjuju za francosko tiskovno agencijo AFP, ter na članek v ameriškem levičarskem glasilu *The New Leader*, v katerem je Djilas jugoslovanski "nacionalni komunizem" ocenil za nesposobnega reform, hkrati pa napovedal konec komunizma.¹⁹ Dan pred plenumom CK ZKS, 19. novembra 1956, je bil nekdanji visoki funkcionar jugoslovanske partije Milovan Djilas aretiran zaradi suma kaznivega dejanja "lažnega prikazovanja" jugoslovanske politike in "potvarjanja dejstev" po 118. členu kazenskega zakonika, 12. decembra 1956 pa obsojen na tri leta strogega zavora v Sremski Mitrovici.

Po Marinkovih uvodnih besedah na plenarni seji CK ZKS so okrajni sekretarji poročali o političnih razmerah v svojih okrajih, njihova poročila pa so si bila precej podobna. Ljubljanski partijski sekretar Janez Vipotnik je povedal, da je madžarska vstaja v Ljubljani sprožila "najrazličnejše komentarje", ki so se nekoliko umirili šele s Titovim govorom 11. novembra 1956, razprave - "tudi v organizacijah Zveze komunistov, celo med dobrimi člani naše organizacije" - pa so se sukale zlasti "v tej smeri, da bo potrebno pri nas delati kombinacije z Djilasom in da bo treba iti na večstrankarski sistem."²⁰ Zaskrbljen je bil tudi zaradi nizkega življenjskega standarda delavcev, svoje trditve o resnosti razmer pa je podkrepil s podatki o ekonomski emigraciji v zadnjem letu. Vipotnik je navedel, da je samo v prvih desetih mesecih leta 1956 število ekonomskih emigrantov v primerjavi z letom 1955 v Sloveniji naraslo za 157 odstotkov oziroma na okrog 3500 oseb, številka pa bi bila še višja, če ne bi 1527 oseb prijeli na meji.²¹ Povedal je tudi, da so se med madžarsko vstajo kritike na račun življenjskih razmer stopnjevale "in vedno bolj so se širili glasovi, da bi morali tudi pri nas nekaj takega napraviti, da bi revolucionarnim potom spremenili te probleme". Po Titovem govoru in obljubah o dvigu življenjske ravni naj bi "prišlo do olajšanja. Res pa je, da sedaj ljudje nekaj pričakujejo", je opozoril Vipotnik.²² Njegovim opozorilom je pritrdil Mirko Zlatnar, ki je poudaril, da so zaradi danih obljub pričakovanja ljudi velika, "najbrž prevelika, in je tudi vprašanje, kako bodo ljudje reagirali malo kasneje", kajti "če ne bomo mi napravili gotovih sprememb v našem gospodarstvu, gotovih izboljšanj, ki jih že dve leti napovedujemo, bo verjetno nerazpoloženje izbruhnulo malo kasneje in bolj močno, kakor sedaj."²³ Udeleženci plenarne seje so ugotavljali, da je domača politična propaganda ob madžarski vstaji povsem odpovedala, precejšnja zmeda pa je vladala tudi v partijskih organizacijah. "Ljudje so po ulicah diskutirali in komentirali, mi pa smo molčali", je bil samokritičen Fedor Kovačič.²⁴ Neučinkovita propaganda je skrbela tudi Mitjo Ribičiča, čeprav se je hkrati spraševal, "ali ne bi bil že čas, da bi določene naše novinarske kadre, časopise in revije svobod-

¹⁹ Milovan Djilas: Viharji v Vzhodni Evropi. V: Report on Yugoslavia - slovenski pregled, 1956, št. 12, str. 9-15; Vasilije Kalezić: Đilas - miljenik i odpadnik komunizma. Beograd 1988, str. 217-219.

²⁰ ARS, AS 1589, šk. 7, Stenografski zapisnik IV. plenarne seje CK ZKS, 20. november 1956 - razprava, str. 9.

²¹ Prav tam, str. 13. (UDV je v letnem poročilu navajala, da je leta 1956 iz Slovenije prek meje pobegnilo 4644 oseb, "v glavnem zaradi težkih ekonomskih razmer in teženj po boljšem zaslužku". ARS, AS 1931 (fond Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije), A-10-12, Letno poročilo referata reakcije pri II. oddelku UDV RSNZ za leto 1956, str. 10.)

²² ARS, AS 1589, šk. 7, Stenografski zapisnik IV. plenarne seje CK ZKS, 20. november 1956 - razprava, str. 10.

²³ Prav tam, str. 57.

²⁴ Prav tam, str. 49.

nejše usmerjali na obravnavanje različnih zunanje političnih dogodkov in jim dajali v nekaterih stvareh tudi možnost zavzeti določena stališča, s katerimi se lahko v polemiki spopademo, če bi zavzela tendence, ki niso točne."²⁵ Stane Kavčič se je tudi tokrat oglasil med zadnjimi, ob kritikah na račun oblasti in nezadovoljstvu delavcev z življenjskimi razmerami pa je resignirano izjavil: "Prišli smo v situacijo, ko naši reakcionarji računajo na naš proletariat."²⁶ To spoznanje je bilo za komuniste, ki so se oklicali za avantgardo delavskega razreda, nedvomno hud udarec.

Uprava državne varnosti (UDV) za Slovenijo je v obširnem poročilu o odmevu madžarskih dogodkov v Sloveniji ugotavljala, da dotlej noben dogodek ni vzbudil tolikšne pozornosti in aplikacij na domače razmere kot prav madžarska vstaja, razlog za to pa so videli predvsem v nezadovoljstvu z življenjskimi razmerami. Del odgovornosti za številne in ostre kritike na račun oblasti, ki so jih izrekli tudi "sicer pošteni državljani", so avtorji poročila pripisali časopisju, "v katerem je primanjkovalo jasnih stališč", dokaz za to pa naj bi bil odziv na Titov govor v Pulju, "po katerem so ljudje razčistili svoje poglede na te dogodke". Hkrati so opozarjali, da so se zahteve po izboljšanju življenjskih razmer po maršalovem govoru celo okrepile in dobile "bolj jasne in ostrejše oblike", prav tu pa je UDV videla najbolj otipljive "možnosti za kake ekscese, ki bi lahko imeli večje posledice". Neugodne gospodarske razmere naj bi s pridom izkoriščali politični nasprotniki iz vrst ostankov nekdanjih meščanskih strank, izobražencev, študentov, duhovščine, velikih kmetov in obrtnikov ter nekaterih delavcev, upor proti oblasti pa naj bi netili zlasti s propagando o nizkem življenjskem standardu. Njihovo "sovražno dejavnost" je UDV razdelila na dve obdobji. V prvem obdobju od 23. oktobra do 4. novembra 1956 naj bi bili kritiki in nasprotniki režima prepričani, da bodo na Madžarskem zmagali uporniki, hkrati pa naj bi upali, da bo pod pritiskom javnega mnenja tudi v Jugoslaviji vzpostavljen večstrankarski sistem. UDV je ugotavljala, da so bili "reakcionarni elementi" precej neenotni, priznavali pa naj bi tudi, da sami niso sposobni organizirati vstaje, zato so upanje za upor videli predvsem v nezadovoljstvu delavcev z življenjskimi razmerami. Druga sovjetska intervencija je kritike in nasprotnike oblasti zelo potrla, čeprav naj bi še vedno upali, da bodo jugoslovanski voditelji vendarle sprevideli, da je komunizem v gospodarstvu povsem odpovedal in bodo dopustili ustanovitev vsaj še ene stranke, četudi v okviru SZDL. Hkrati so menili, da je režim s svojo vojsko in tajno policijo dovolj močan, da bi upor v kali zatrl. UDV je v zvezi z zunanjepolitičnimi dogodki jeseni 1956 zabeležila 1167 "sovražnih izstopov", daleč največ v Ljubljani in Kopru, ukrepala pa je proti 46 osebam, od katerih je 4 predala sodišču, 13 sodniku za prekrške, ostale pa je le zaslišala.²⁷

Slovenska kritična inteligenca je svoja stališča večinoma izražala znotraj zaprtih krogov. V poročilu UDV je naštetih na desetine izobražencev - privržencev predvojnih strank, umetnikov, publicistov, novinarjev, profesorjev, akademikov, študentov in drugih. Med izobraženci in drugimi sloji prebivalstva je bilo najbolj razširjeno mnenje o nujnosti uvedbe večstrankarskega sistema, čeprav so bili pripadniki predvojnih strank večinoma prepričani, da obnova nekdanjih strank ni

²⁵ Prav tam, str. 32.

²⁶ Prav tam, str. 74.

²⁷ ARS, AS 1931, 93-2, inv. 560, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956, str. 1-6.

več mogoča. Zadovoljili naj bi se tudi z dvostrankarskim sistemom, "toda tudi v tem, sicer precej razširjenem mnenju si niso bili edini. /.../ Iz njihovih izraženih misli in stališč je mogoče zaključiti, da so bili neenotni in da torej ni bilo enotnih sovražnih žarišč. Vplivali so le na bližnjo okolico".²⁸ V zvezi s težnjami po večstrankarskem sistemu ali vsaj večji politični svobodi ter kritikami oblasti in njene politike so v poročilu UDV omenjene številne znane osebnosti - poleg najbolj znane slovenskega političnega oporečnika Edvarda Kocbeka, krščanski socialist Srečko Žumer, socialist France Svetek, profesor na tehniški fakulteti in nekdanji sredinski politik iz katoliškega tabora Andrej Gosar, zgodovinar Silvo Kranjec, liberalci Jakob Konda, Janko Tavzes in Stanko Dimnik, profesor finančnega prava Vladimir Murko, literarni zgodovinar akademik Ivan Grafenauer, umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc, etnolog Milko Matičetov in številni drugi.²⁹

Nekateri slovenski izobraženci so menil, da bi v primeru uvedbe dvostrankarskega sistema voditelj nove stranke lahko postal Milovan Djilas, ki bi, podobno kot Nagy in Kádár na Madžarskem, zasedel prejšnji vodilni položaj v Jugoslaviji.³⁰ Podobno so razmišljali tudi drugod po Jugoslaviji, zato ni naključje, da se je oblast odločila Djilasa prvič zapreti prav ob madžarski vstaji. Pod drobnogledom oblasti so bili tudi Djilasovi somišljeniki, zlasti Vladimir Dedijer ter hrvaški "djilasovci" Dušan Diminić, Marijan Stilinović in drugi nekdanji sodelavci hrvaškega partijskega glasila *Naprijed*, ki naj bi razmere ocenjevali kot ugodne za "določene akcije".³¹ O odzivu na Djilasovo aretacijo v Sloveniji je "referat reakcije" pri drugem oddelku UDV poročal v letnem poročilu 1956. Največ kritikov Djilasove aretacije so našli v krogu sodelavcev *Naših razgledov*, kjer naj bi Vlado Vodopivec, sekretar sveta za kulturo in prosveto pri slovenski vladi, Ljubo Bavcon in Uroš Kraigher menili, da "se je Djilasu z aretacijo zgodila krivica", razlog zanjo pa so pripisovali bojzani oblasti, da bi Djilas postal jugoslovanski Nagy.³² Izobraženci so se navduševali tudi nad književniki iz krožka Petöfi, ki so odigrali eno ključnih vlog v madžarski vstaji. Najostrejši naj bi bil sodelavec *Naših razgledov* Bojan Štih, ki je govoril, da so bili literati avantgarda madžarske vstaje in da bi morali tudi domači književniki postati vodilna družbena sila, novinar Dušan Biber pa naj bi izjavljal, da se lahko jugoslovanski književniki skrijejo pred pogumom madžarskih kolegov.³³ O velikem družbenem pomenu izobražencev in pozitivni vlogi madžarskih književnikov so bili prepričani tudi sodelavci literarne revije *Beseda*, zlasti Ciril Zlobec in Janko Kos, ter nekateri drugi izobraženci iz kulturniških krogov, denimo Boris Grabnar, France Vreg in Vojko Duletič, ki so zavračali Kardeljeve ocene, izrečene v zvezni skupščini 7. decembra 1956, o negativni in reakcionarni vlogi izobražencev iz kroga Petöfi.³⁴

Med slovenskimi izobraženci je bil najostrejšega nadzora deležen Edvard Koc-

²⁸ Prav tam, str. 7.

²⁹ Prav tam, str. 7-8 in 25-27.

³⁰ Prav tam, str. 8.

³¹ ARS, AS 1589, šk. 57, Informacija o političkoj aktivnosti i odrazu aktualnih medjunarodnih dogodjaja, 6. december 1956, str. 12.

³² ARS, AS 1931, A-10-12, Letno poročilo referata reakcije pri II. oddelku UDV RSNZ za leto 1956, str. 12.

³³ ARS, AS 1931, 93-2, inv. 560, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956, str. 9.

³⁴ ARS, AS 1931, A-10-12, Letno poročilo referata reakcije pri II. odseku UDV RSNZ za leto 1956, str. 12.

bek, ki je bil po oceni UDV "edini, ki ima zveze in voljo za aktivno sovražno akcijo". Kocbeku je 21. novembra 1956 pisal tržaški književnik Alojz Rebula ter ga "pretresen od zgodovinskih momentov" povabil k sodelovanju v tržaški reviji *Sidro*, ki naj bi se preimenovala v *Tokovi* in postala osrednja kulturna revija, v kateri bi slovenski izobraženci pisali svobodneje kot v domovini. Kocbek naj bi na sodelovanje pristal in poslal tri pesmi, med njimi eno z naslovom *Triindvajseti oktober*. UDV je poročala, da se je Kocbek v času madžarske vstaje "intenzivneje povezoval s svojimi prijatelji iz kroga krščanskih socialistov", zlasti z režiserjem ljubljanske Opere Cirilom Debevcem, pisateljem in prevajalcem Janezom Gradišnikom, pesnikom Jožetom Udovičem, sodelavcem Inštituta za narodnostna vprašanja Lojzetom Udetom in drugimi. Ob madžarski vstaji naj bi Kocbek izjavil, da je med ljudmi vzbudila veliko upanje, hkrati pa "ni izključeval notranje revolucije" v Jugoslaviji zaradi nezadovoljstva z življenjskimi razmerami. Napovedal je tudi, da bosta ob propadu komunističnega režima Hrvaška in Srbija utonili v krvi, Slovenija pa bi medtem lahko razglasila samostojnost. "Za bodočega predstavnika bi bil, po njegovi oceni, najprimernejši ing. Levstik,³⁵ s katerim se v krogu starih prijateljev večkrat sestaja", razmišljal pa naj bi tudi o ustanovitvi "napredne slovenske stranke, katere voditelj bi bil. Med komunisti bi imel Levstikovo skupino, nabralo pa bi se tudi precej literatov in krščanskih socialistov iz idejnega kroga okoli 'Dejanja'". Kocbek naj bi tudi po zadušitvi madžarske vstaje ostal "izredno sovražen. Pravi, da niti v partizanih ni imel take nuje po samožrtvovanju, po akciji, po posegu v dogodke. In če bi moral ta poseg plačati s smrtjo, bi ga z največjim veseljem".³⁶

Pod drobnogledom slovenske tajne policije je bila tudi katoliška cerkev. UDV je v svojem poročilu zapisala, da slovenske cerkvene oblasti ob madžarski vstaji "niso zavzele nobenega uradnega stališča, niti niso dale podrejeni duhovščini nobenih navodil", v pogledih na madžarske dogodke pa naj bi prišlo do "zelo jasne diferenciacije med sovražno in pozitivnejšo duhovščino", vendar ta "ni organizirala, niti ni poizkušala organizirati sovražnih akcij ali manifestacij".³⁷ Posebne pozornosti je bil deležen škof Anton Vovk, ki naj bi "s pedantnostjo" sledil poročilom tujih radijskih postaj, s podrejeno duhovščino pa naj bi o političnih razmerah ne govoril, "nekaj tudi iz bojazni, da so to večinoma - kot pravi - sodelavci UDB".³⁸ Med najostrejšimi kritiki oblasti v duhovniških vrstah je UDV navedla prorektorja ljubljanskega semenišča Jožefa Pogačnika, stolnega dekana Franca Kimovca, kanonika Janka Arnejca in Josipa Šimenca, celjskega opata Petra Kovačiča, nekaj frančiškanov, med njimi patra Romana Tominca, in nekatere druge. Omenjeni duhovniki naj bi v madžarski vstaji videli začetek konca komunizma ter upali na korenite politične spremembe v Jugoslaviji, mnenja pa so izražali le v svojih zaprtih krogih. Najostrejši med njimi naj bi bil pater Tominec, ki "pravi, da je naše

³⁵ "Ing. Levstik" je verjetno Jože Levstik, leta 1945 pomočnik ministra za kmetijstvo v prvi povojni slovenski vladi, med letoma 1947 in 1950 minister za kmetijstvo in gozdarstvo v vladi LRS, v letih 1950 in 1951 predsednik oblastnega ljudskega odbora ljubljanske oblasti, zatem pa redni profesor na agronomski in gozdarski fakulteti.

³⁶ ARS, AS 1931, A-10-12, Letno poročilo referata reakcije pri II. oddelku UDV RSNZ za leto 1956, str. 6-7; AS 1931, 93-2, inv. 560, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956, str. 15-16.

³⁷ ARS, AS 1931, 93-2, inv. 560, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956, str. 41.

³⁸ Prav tam, str. 42.

gospodarstvo skrajno zavoženo, da ob spremembi 'ta višjih' ne bi postrelili, ampak bi jih dali na sramotno prisilno delo, da so vsi sami lopovi in tatovi."³⁹ Člani Cirilmetodijskega društva slovenskih katoliških duhovnikov, ki naj bi bili oblastem bolj naklonjeni, so po trditvah UDV podpirali jugoslovansko politiko ob madžarski vstaji, hkrati pa so pričakovali, da bodo storjeni odločnejši koraki v smeri dviga življenjske ravni in ureditve odnosov med državo in katoliško cerkvijo. Dekan teološke fakultete Stanko Cajnkar in profesor Janez Janžekovič sta menila, da je madžarska vstaja zadala hud udarec sovjetskemu komunizmu. Janžekovič naj bi tudi izjavil, da bi v primeru izpustitve kardinala Alojzija Stepinca "Hrvati od veselja uprizorili drugo Madžarsko, ustaši pa smatrali za slabost oblasti", čeprav je menil, da bi bilo prav, če bi jugoslovanske oblasti uredile Stepinčev položaj.⁴⁰ Poleg tega je UDV na Dolenjskem in Primorskem zabeležila 15 primerov, ko so duhovniki, med njimi tudi člani Cirilmetodijskega društva, pozivali vernike k molitvam za mir, "kakih 6 primerov izrazito sovražnih duhovnikov" pa naj bi organiziralo molitve za Madžarsko.⁴¹

Odziv prebivalstva na madžarsko vstajo je bil izjemen, zanimanje za dogajanje v sosednji državi pa je bilo tolikšno, da so po 23. oktobru 1956 močno narasle naklade vseh osrednjih jugoslovanskih dnevnikov. Ljudje so zavzeto poslušali radio, poleg domačih pa so jih zanimala tudi poročila tujih radijskih postaj, zlasti radia London, Svobodna Evropa, Glas Amerike, Vatikan in drugih. Z velikim zanimanjem so prebirali tudi biltene tujih ambasad, predvsem ameriške in britanske.⁴² O vzdušju med Slovenci ob madžarski vstaji je UDV zapisala, da "so bile simpatije z uporniki splošne", razloge za to pa so avtorji poročila videli v "protisovjetskem razpoloženju velikega dela prebivalstva", nezadovoljstvu z življenjskimi razmerami in delovanju "reakcionarnih elementov", ki naj bi spretno izkoriščali ljudsko nezadovoljstvo.⁴³ Zaradi skromnih življenjskih razmer so bili do oblasti kritični tudi delavci. Velika podjetja in delavske centre je preplavilo nezadovoljstvo, razširjeno pa je bilo tudi mnenje, da se bodo madžarski dogodki ponovili v Jugoslaviji, če se razmere ne bodo uredile. Med žarišči delavskega nezadovoljstva so bili v poročilu UDV poleg jeseniške železarne, Save, Peka, Pletenine, Litostroja, Cementarne Anhovo, Tovarne glinice in aluminija Kidričevo, mariborskega TAM-a in drugih velikih tovarn omenjeni tudi rudniki Trbovlje, Hrastnik in Zagorje.⁴⁴ Januarja 1958 je prav tam izbruhnila prva velika delavska stavka v socialistični Jugoslaviji.⁴⁵ Oblast je ob stavki ukrepala hitro in odločno, vendar nenasilno, čeprav je Edvard Kardelj na plenumu CK ZKS 24. januarja 1958 ob primerjavi trboveljskih in madžarskih dogodkov opozoril, "da je bil zgolj slučaj, da tudi v Trbovljah ni bilo treba intervenirati z orožjem". Stavkajoči trboveljski rudarji namreč v nasprotju z madžarskimi uporniki niso "nasledli izrazitim kontrarevolucionarnim parolam", čeprav

³⁹ Prav tam, str. 43.

⁴⁰ Prav tam, str. 44. Madžarske oblasti so 30. 10. 1956 iz zapore izpustile kardinala Josefa Mindszentya in verjetno od tod izvira Janžekovičeva izjava o izpustitvi kardinala Stepinca.

⁴¹ Prav tam, str. 45.

⁴² ARS, AS 1589, šk. 57, Informacija o politički aktivnosti i odrazu aktualnih mednarodnih dogodjaja, 6. december 1956, str. 3-4.

⁴³ ARS, AS 1931, 93-2, inv. 560, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956, str. 9-10.

⁴⁴ Prav tam, str. 11.

⁴⁵ Mateja Režek: Med resničnostjo in iluzijo : slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem 1948-1958. Ljubljana 2005, str. 182-187.

bi se to lahko zgodilo. V tem primeru bi bila oblast "prisiljena s silo in orožjem intervenirati. Reči moram, da smo bili mi pripravljene tudi na to in da ne bomo nič premišljali, če bi si kdo drznil dvigniti roko nad socialistične pridobitve našega delovnega ljudstva", je pribil Kardelj.⁴⁶

UDV je ob madžarski vstaji zabeležila na stotine "javnih izpadov" in groženj, ki so jih večinoma izrekli "kmetje, delavci in obrtniki v vinjenem stanju. Le redko so javno izpadali intelektualci". Med značilnimi "javnimi izpadi" so navedene, denimo, besede mariborskega tiskarja Cirila Golmajerja, ki bi "z užitek gledal, kako bingljajo UDB-ovci in partijski funkcionarji na Glavnem trgu", in nosilca partijske spomenice Ludvika Pangerca, ki je povedal, da "če se stvari ne bodo zasukale kot na Madžarskem in Poljskem, bom svojo spomenico in odlikovanje obesil psu za vrat in ga poslal Mihi Marinku".⁴⁷ UDV je zasledila tudi nekaj napisov po zidovih, denimo v Mariboru: "Živel madžarski heroji", v kopalnici trboveljskega rudnika: "Smrt komunistom", v anhovski cementarni: "Kuge, lakote, vojske in Titota - reši nas o gospod" in druge.⁴⁸ Hkrati so se med prebivalstvom širile vojna psihoza, potrošniška mrzlica in alarmantne vesti o tajni mobilizaciji, vdoru emigracije, begu komunistov in podobno. Po poročanju UDV je vojna psihoza dosegla vrhunec ob drugi sovjetski intervenciji, najbolj razširjena pa je bila v obmejnih krajih, zlasti v Prekmurju in na Primorskem, kjer je prišlo do večjih premikov enot Jugoslovanske ljudske armade "zaradi zavarovanja meje". V Prekmurju naj bi bilo najmočnejše tudi protisovjetsko razpoloženje in strah pred sovjetskim vdorom v Jugoslavijo, kar so avtorji poročila pripisovali spominu na početje sovjetske armade in njenih vojakov ob zasedbi Prekmurja aprila 1945.⁴⁹ Poročali so tudi, da se je nacionalna zavest madžarske manjšine v Prekmurju močno okrepila, posamezniki pa naj bi celo govorili, da se bodo pridružili madžarskim upornikom, napovedovali revizijo jugoslovansko-madžarske meje in po gostilnah prepevali Hort-hyeve pesmi.⁵⁰

Krivdo za številne kritike na račun oblasti ob madžarski vstaji je UDV deloma naprtila tudi novinarjem. Ugotavljala je, da "naše časopisje in radio nikakor nista nudila objektivne slike poteka dogodkov", "bombastični naslovi in alarmantne vesti, ki so se pojavljale na prvih straneh naših časopisov, pa so povzročile negativne diskusije, dezorientacijo in nejasnosti v tolmačenju naših uradnih stališč". Ker domača sredstva obveščanja niso potešila zanimanja ljudi za madžarske dogodke, so ti segali tudi po tujem tisku in poslušali tuje radijske postaje ter "dogodke komentirali po svoji uvidevnosti, skladno z njihovim političnim prepričanjem". Zunanjepolitično uredništvo *Slovenskega poročevalca* je kmalu po izbruhu madžarske vstaje sklicalo celo sestanek sodelavcev, "da bi se vsak izjasnil o svojem stališču". Novinarji Aljoša Furlan, Božidar Pahor, Jaka Štular in Dušan Savnik naj bi tedaj izjavili, da sta Poljska in Madžarska v razvoju prehiteli Jugoslavijo, zato bi morale tudi jugoslovansko vodstvo razmišljati o demokratizaciji. "Zmedeni pojmi" naj bi se izrazili tudi v pisanju *Ljudske pravice*, ki je madžarske upornike hkrati poimeno-

⁴⁶ ARS, AS 1589, šk. 7, Stenografski zapisnik VII. plenarne seje CK ZKS, 24. in 25. januar 1958, str. 48.

⁴⁷ ARS, AS 1931, 93-2, inv. 560, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956, str. 19-20.

⁴⁸ Prav tam, str. 21-22.

⁴⁹ Prav tam, str. 24-25, 29-31 in 33.

⁵⁰ Prav tam, str. 32-33.

vala revolucionarji in kontrarevolucionarji, novinarji ljubljanskega radia pa naj bi se posmehovali, "ko vidijo prihajati Tanjugove vesti, ki so jim že dolgo znane iz zapadnih radijskih postaj in kako so ta poročila 'sfrizirana'".⁵¹

Madžarska vstaja in njen odmev med prebivalstvom sta precej vznemirila oblasti, čeprav politične okoliščine tedaj niso bile naklonjene prevratu. Jugoslovanski in slovenski partijski voditelji so se tega verjetno dobro zavedali, saj pri obračunavanju s svojimi kritiki, z izjemo Milovana Djilasa, niso segli po bistveno radikalnejših ukrepih. Bolj kot mnenja kritičnih izobražencev in razdrobljenih ostankov politične opozicije, je partijske voditelje skrbelo nezadovoljstvo delavcev z življenjskimi razmerami, ki je močno načelo samozavest "avantgarde delavskega razreda". Spoznanje, da ljudje od socializma pričakujejo več kot le obljube o lepši prihodnosti, je jugoslovanske komuniste kmalu prisililo h gospodarskim reformam. Ko so se življenjske razmere v šestdesetih letih vendarle izboljšale, so se bolj sproščeno spogledovali tudi s političnimi korekturami sistema, medtem ko je njihova razmišljanja o korenitih sistemskih reformah vseskozi hromil strah pred izgubo oblasti.

Mateja Režek

THE ECHOES IN SLOVENIA AND YUGOSLAVIA TO THE 1956 HUNGARIAN UPRISING

S u m m a r y

The events in Hungary, which started with student demonstrations on 23 October 1956 and rapidly grew into a public uprising against communism and the Soviet dominance, caused much uneasiness among the Yugoslav political leaders. They responded to the commotion in the neighbouring state with hesitation and prudence, dictated by external and internal political circumstances. Among key factors were the complicated relations with the Soviet Union which wanted to draw Yugoslavia back into the Eastern bloc, Yugoslav dependence on western assistance, the fear of a similar uprising taking place in Yugoslavia due to public dissatisfaction with living standards and, partly, the initial sympathising of the Yugoslav leaders with the measures taken by the new Hungarian leadership and the hope that Hungary would take the "Yugoslav path". Aware that the low standard of living could be the very spark to ignite a Hungarian like rebellion against the regime, the Yugoslav political leaders publicly promised improvements in this direction. Their reserved attitude towards the Soviet Union on the eve of its intervention in Hungary, earned them a new consignment of American aid, which at the time they needed more than anything else.

The interest of the Slovene and Yugoslav public in the Hungarian crisis was exceptional. After 23 October 1956, the circulation of all major newspapers grew considerably, although their reporting on the events was relatively scant. People also read the bulletins published by foreign embassies and avidly listened to western radio stations, with the communist leaders realising that the domestic political propaganda had completely failed. The national security service detected very diverse attitudes towards the Hungarian uprising and the domestic situation, warning of considerable confusion also among the communists. Political opponents of all colours and critics of the regime purportedly spread discontent and instigated rebellion against the regime, especially with propaganda on the intolerable living conditions. The majority, however, acknowledged that they were unable to organise resistance and that the regime, with its army, communist party and secret police, was sufficiently strong to nip any rebellion in the bud. Slovene intellectuals, most of whom expressed their views within closed circles, mainly supported the introduction of a multi-party or, at least, bi-party system in Yugoslavia. Workers, too, were critical of the regime due to poor living standards. Large enterprises and working centres were submerged in discontent and the overwhelming conviction was that, unless the conditions improved, there would be a repetition of the Hungarian events in Yugoslavia. The Hungarian uprising, suppressed in blood, dealt a harsh blow to communism. The realisation that people expected from it more than promises of a better future also shook the self-confidence of the Yugoslav communist leaders.

⁵¹ Prav tam, str. 36-37.